

СТРУКТУРНА ТА СЕМАНТИЧНА ВАЛЕНТНІСТЬ ВІДПРИКМЕТНИКОВИХ ПОХІДНИХ ІЗ ПРЕФІКСАМИ BE-, ER- ТА VER-

Наталія ДЕРКЕВИЧ

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ORCID: 0000-0003-4265-7361

dienata@ukr.net

У статті проаналізовано внутрішню валентність похідних дієслів із твірними прикметниковими основами, які утворені за допомогою невідокремлюваних префіксів *be-*, *er-* та *ver-*. Внутрішня валентність похідних дієслів передбачає структурну та семантичну зв'язність, а також сумісність безпосередніх компонентів похідного дієслова, у результаті чого простежено критерії вибору за дієслівним префіксом твірної основи для творення складного слова. Проаналізовано словотвірну структуру похідного слова, співставлено смислову структуру первинної та вторинної лексичних одиниць за семами.

Досліджено, що семантика похідного дієслова спирається на семантику твірної основи, проте під впливом префікса значення твірної основи може настільки змінитися, що семантичний зв'язок між первинним та вторинним словом є частково послабленим або повністю розірваним. Важливим моментом у визначенні такої відмінності є встановлення мотивованості ознак похідного слова. Твірна основа та похідне слово перебувають у співвідношенні словотвірної залежності або дериваційної мотивації, що зумовлює структурно-семантичний характер мотивації і визначає її напрям.

На основі дослідження внутрішньої валентності похідних дієслів виявлено закономірності сполучуваності невідокремлюваних префіксів із твірними основами, простежено, що внутрішня валентність дієслівних префіксів щодо прикметникової основи визначається семантичною сумісністю семантичних структур префіксів та твірних основ, які вносять певні ознаки у похідні дієслова, утворюючи, таким чином, нові лексичні одиниці з новою семантикою, модифікуючи при цьому твірні основи.

Представлено структурні моделі похідних дієслів із префіксами, систематизовано їхній семантичний зміст, виявлено особливості структурної та семантичної

комбінаторики твірних прикметникових основ із невідокремлюваними дієслівними префіксами *be-*, *er-* та *ver-*.

Ключові слова: валентність, дистрибуція, похідне слово, префікс, семантика, твірна основа.

STRUCTURAL AND SEMANTIC VALENCY OF ADJECTIVE DERIVATIVES WITH THE PREFIXES BE-, ER- AND VER-

Nataliia DERKEVYCH

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of German Philology
and German Language Teaching Methods*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 M. Kryvonosa str., Ternopil

dienata@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4265-7361

The article analyzes the internal valence of derived verbs with derivational adjectival bases formed using the inseparable prefixes *be-*, *er-*, and *ver-*. Internal valence of derived verbs implies the structural and semantic connectivity as well as the compatibility of immediate components of the derived verb, as a result of which the criteria for selecting the verbal prefix of derivational base for the formation of a complex word are traced. The word-formation structure of the derived word is analyzed, and the semantic structure of the primary and secondary lexical units is compared based by semes.

It is investigated that the semantics of the derived verb relies on the semantics of the derivational base; however, under the influence of the prefix, the meaning of the derivational base can change so significantly that the semantic connection between the primary and secondary word is partially weakened or completely broken. An important aspect in determining such a difference is establishing the motivation of features of the derived word. The derivational base and the derived word are in a relationship of word-formation dependency, which determines the structural-semantic nature of motivation and its direction.

Based on the study of the internal valence of derived verbs, patterns of combinability of inseparable prefixes with derivational bases are revealed. It is traced that the internal valence of verbal prefixes with respect to the adjectival base is determined by the semantic compatibility of semantic structures of prefixes and derivational bases, which contribute certain features to the derived verbs, thus forming new lexical units with new semantics.

Structural models of derived verbs with prefixes are presented, their semantic content is systematized, and the features of structural and semantic combinatorics of derivational adjectival bases with the inseparable verbal prefixes *be-*, *er-*, and *ver-* are identified.

Key words: *derivative word, distribution, formative stem, prefix, semantics, valence.*

Постановка проблеми. Як найменший самостійний носій значення слово є номінативною і когнітивною одиницею у мові, оскільки воно в процесі комунікації виконує низку функцій, а саме: номінативну, комунікативну та емоційну, і, пов'язуючись з іншими словами, вступає у лінійні синтагматичні відношення. Ці відношення лінійного поєднання у лінгвістиці описуються через категорії синтагматики «контексту», «дистрибуції», «валентності». Зміст терміна «контекст» сприймають як лінгвістичне оточення мовної одиниці, умови, особливості вживання мовного елемента у мовленні. Зважаючи на вирішальну роль контексту у виборі та реалізації значення слова, мовознавець М.П. Кочерган стверджує: «Слово поза текстом несе невизначену інформацію і має лише потенційне значення. Семантика слова отримує свою конкретну реалізацію у контексті, де одні значення нейтралізуються, інші – актуалізуються» [4, с. 14]. Тож вирішальну роль у конкретизації значення слова відіграє контекст.

Метою статті є виявлення принципів відбору префіксами твірних прикметникових основ для утворення похідних лексичних одиниць та особливостей структури і семантики відприкметникових похідних дієслів із невідокремлюваними префіксами *be-*, *er-* та *ver-*.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Сполучуваність слів у реченні є обмеженою і залежить від їх семантичного узгодження», – стверджує мовознавець В. Порциг і впроваджує у теорію семантики поняття «суттєві семантичні зв'язки» (*wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*), завдяки цим зв'язкам між словами утворюється семантичне поле [11, с. 70]. На думку вченого, «для різних частин мови характерні сполучувальні властивості» [11, с. 70]. Лінгвіст П. Греббе пише про смислові зв'язки слів (*Sinnkopplung*) і називає сукупність можливостей сполучення слова з іншими словами «семантично-синтаксичним ореолом» [8, с. 391]. Свою концепцію семантичного узгодження слів розвиває мовознавець Е. Лейзі (*semantische Kongruenz*) і стверджує, що «значення дієслова залежить від семантичних характеристик іменника» [9, с. 68]. Сполучуваність – це поєднання мовних одиниць у мовленні. На фонетичному і морфологічному рівнях терміни «дистрибуція» і «сполучуваність» збігаються. На лексико-семантичних і синтаксичних рівнях вони не є синонімами, оскільки слова, пов'язані між собою значеннями і синтаксично, у мовленні можуть уживатися дистантно, і навпаки, розташовані поруч лексичні одиниці, можуть бути не пов'язані між собою. Згідно з дослідженням українського мовознавця О. Огуя, «валентні зв'язки виводять на основі реальної сполучуваності, через що вони часто співпадають зі сполучуваністю і що валентність за понятійним змістом вважається вужчою, меншою, ніж сполучуваність» [10, с. 364].

У дослідженнях М. Степанової та Г. Гельбига «валентність – це необхідне чи можливе контекстуальне оточення слова, контекстуальні зв'язки слова, відношення в реченні між різними частинами мови на семантичному та синтаксичному рівнях, контекстуальна сполучуваність слів як семантичних і/або синтаксичних партнерів у реченні» [12, с. 138].

Науковець Г. Брінкман називає валентністю здатність дієслова вимагати заповнення інших позицій у реченні та встановлення ним певної ієрархії у реченні [4, с. 223]. Учений І. Ербен позначає поняття валентності терміном *Wertigkeit* і вважає, що від виду та валентності дієслова залежать характер і кількість слів, які формують речення [5, с. 131].

Поняття валентності охоплює і семантичне виявлення відкритих позицій та їх синтаксичну заповнюваність. Актанти, або співучасники, – це члени речення, які заповнюють ці відкриті позиції. Для того щоб описати участь актантів у реченні, недостатньо знати лише їх кількість: потрібно враховувати також їхній тип – синтаксичний чи семантичний, тобто дистрибуцію дієслова – «сукупність оточень, у яких зустрічається певна лексична одиниця, на відміну від оточень, у яких вона не може бути» [7, с. 146; 8, с. 50].

«Здатність слова поєднуватися з іншим словом певної частини мови у відповідній граматичній формі і виступати певним членом речення є зовнішньою валентністю», – стверджує Т.Ф. Гонтар [1, с. 18]. Мовознавець М.Д. Степанова переносить поняття валентності у словотвір і вводить термін і поняття внутрішньої валентності, під якою вона розуміє «закономірності лексичного наповнення словотвірних моделей або закономірності поєднання елементів твірного і похідного слів на рівні безпосередніх складників їхньої лексичної основи» [11, с. 15]. Для внутрішньої валентності мовних одиниць у словотворенні характерним є те, що внутрішню валентність можливо виявити завдяки співвідносному аналізу похідної основи з погляду її словотвірної структури та мотивації. «Внутрішня валентність визначається потенційним поєднанням словотвірних компонентів між собою і застосовується лише до афіксального способу словотворення та словоскладання» [12, с. 127].

Внутрішня валентність досліджує два аспекти щодо взаємодії афікса та твірної основи: формальну, тобто структурну, та семантичну. Морфологічна закономірність визначає сполучуваність твірних основ різних лексико-граматичних класів слів між собою або з певним словотвірним афіксом: у нашому випадку – закономірність сполучуваності дієслівних префіксів із твірними основами різних частин мови: дієслівними, іменниковими, прикметниковими і визначаються словотвірною структурою цих твірних основ. Генетична закономірність сполучуваності афіксів та твірних основ залежить від походження безпосередніх складників похідного слова.

Семантична валентність афікса визначається семантичною сумісністю його смислової структури з відповідною лексичною основою [12, с. 128]. «Семантична узгодженість, – стверджує Т.Ф. Гонтар, – є необхідною умовою, згідно з якою «приховані» лексично-семантичні можливості мовної одиниці, які закладені у її середині до сполучуваності, можуть реалізуватися» [1, с. 18].

Лінгвіст М.Д. Степанова, досліджуючи будову складного слова, розробила словотвірні моделі – узагальнені схематичні зображення структури мови, відповідно до яких відбувається утворення нових слів у німецькій мові [12, с. 129]. Серед

цих моделей є її префіксальна, яка має свою структурну і семантичну характеристику. «Структурна особливість префіксальної моделі полягає у наявності постійних складників – префікса і лексичної основи, що становлять стабільність цієї моделі» [12, с. 130]. Семантична характеристика моделі визначена семантикою смислової структури префікса.

Семантична валентність префікса *be-*

Аналізуючи відприкметникові похідні з префіксом *be-*, виявлено, що префікс формує внутрішню валентність із прикметниками різних семантичних груп, а саме:

– зовнішніх та внутрішніх ознак і стану людини: *elend – beelenden, fähig – befähigen, kräftig – bekräftigen, lustig – belustigen, ruhig – beruhigen, selig – beseligen, trübe – betrüben, unruhig – beunruhigen*;

– зовнішніх ознак і стану неживого предмета: *breit – bebreiten, eng – beengen, fest – befestigen, feucht – befeuchten, lang – belangen, nass – benässen, reich – bereichern, stark – bestärken, trübe – betrüben*;

– значення оцінювання: *gut – begütigen, schön – beschönigen*;

– значення кольору та його відтінків: *dunkel – bedunkeln, hell – behelligen, grün – begrünen, grau – begrauen*.

Префікс *be-* поєднується з якісними прикметниками, які утворюються від основ абстрактних іменників за допомогою суфікса *-ig*: *Gunst – günstig – begünstigen, Güte – gütig – begütigen, Kraft – kräftig – bekräftigen, Last – lästig – belästigen, Macht – mächtig – bemächtigen, Leid – leidig – beleidigen, Lust – lustig – belustigen, Not – nötig – benötigen, Ruhe – ruhig – beruhigen, Schuld – schuldig – beschuldigen*. У дієсловах *befeuchten, beengen, benässen, betrocknen, betrüben* спостерігається сема інтенсифікації ознаки дії та охоплення дією смисловою структурою префікса. Прикметники *feucht, frei, naß, reich, trübe* сприяють формуванню фактивних дієслів – *befeuchten, befreien, benässen, bereichern, betrüben*. У разі якщо ці прикметники виявляють семантичну валентність до іншого дієслівного префікса, то спостерігається утворення відприкметникових дієслів, які на відміну від фактивних дієслів із префіксом *be-* мають прозору семантичну мотивацію, наприклад: *beteuern – versichern, verteuern = teuer machen; befremden = in Erstaunen setzen, verfremden = fremd werden; begleichen = bezahlen, vergleichen = sich einigen, gleich werden; bewachen = behüten, erwachen = wach werden, bestärken = bestätigen, erstarken = stark werden, verstärken = stark machen*. Окрім того, утворюються відприкметникові дієслова, у яких реалізуються різні семи смислових структур дієслівних префіксів. Це явище спостерігається у дієсловах *sich begrünen/ ergrünen*, які відрізняються тим, що у дієслові *sich begrünen* семі орнативності реалізує префікс *be-*, а в дієслові *ergrünen* семі інхоативної дії виконує смислова структура префікса *er-*: **sich begrünen** – *etw mit Gras bedecken: die Landschaft, Garten begrünt sich; wie mit Gras und Kraut sich zuerst der Boden begrünt*; **ergrünen** – *grün werden: im Frühling ergrünen die Sträucher, Bäume*. Сема орнативності спостерігається у дієсловах *begrünen, begünstigen*.

Отже, префікс *be-* виявляє семантичну валентність до якісних прикметників, значення котрих дає змогу реалізувати у префіксальному дієслові сему інтенсифікації ознаки дії, повноти охоплення дією, орнативності. Для цих семантичних ознак за основу відбираються прикметники з нульовою флексією та суфіксом *-ig*.

Семантична валентність префікса *er-*

Співставляючи семантичні зв'язки смислової структури префікса *er-* зі смисловими структурами прикметників, виявлено, що твірні основи для семантики похідних дієслів позначають:

– зовнішні та внутрішні ознаки і стан людини: *blass – erblassen, bleich – erbleichen, blind – erblinden, böse – erbosen, frech – erfrechen, grim – ergrimmen, heiter – erheitern, krank – erkranken, kühn – erkünnen, lahm – erlahmen, munter – ermuntern, müde – ermüden, mutig – ermutigen, nüchtern – ernüchtern, schlaff – erschlaffen, starr – erstarren, taub – ertauben, tüchtig – ertüchtigen, wach – erwachen*; ця група формує інхоативні дієслова;

– значення кольору та його відтінків формують фактитивні похідні *bleich – erbleichen, blond – erblonden, grau – ergrauen, grün – ergrünen, hell – erhellen, rot – erröten*;

– зовнішні ознаки і стан неживого предмету: *frisch – erfrischen, ganz – ergänzen, glanz – erglänzen, hart – erhärten, hoch – erhöhen, kalt – erkalten, erkälten, klar – erklären, lang – erlangen, laut – erläutern, ledig – erledigen, leicht – erleichtern, neu – erneuern, offen – eröffnen, reich – erreichen, schwer – erschweren, stark – erstarren, wahr – erwahren, warm – erwärmen, weich – erweichen, weit – erweitern*;

– значення смаку: *bitter – erbittern, kalt – erkälten, warm – erwärmen*.

Префікс *er-* виявляє семантичну валентність на основи прикметників, які утворені від абстрактних іменників та суфікса *-ig*: *Lust – lustig – erlustigen; Macht – mächtig – ermächtigen; Mut – mutig – ermutigen, Maß – mäßig – ermäßigen* і виражають значення орнативності.

Тож префікс *er-* виявляє свою валентність до прикметників, які мають семантичні групи зовнішніх та внутрішніх ознак і стану людини, «кольору» із нульовою флексією і суфіксом *-ern* та відіменникових прикметників із суфіксом *-ig*.

Семантична валентність префікса *ver-*

Префікс *ver-* виявляє валентні зв'язки з прикметниковими основами, які позначають:

– зовнішні та внутрішні ознаки і стан людини: *alt – veralten, arm – verarmen, blind – verblinden, blöd – verblöden, dumm – verdummen, grob – vergrößern, jung – verjüngen, kahl – verkahlen, stumm – verstummen*;

– зовнішні ознаки і стан неживого предмета: *breit – verbreitern, dicht – verdichten, dick – verdicken, eng – verengen, flach – verflachen, hart – verhärten, kurz – verkürzern, öde – veröden, simpel – versimpeln, tief – vertiefen*;

– значення зовнішніх і внутрішніх ознак і стану неживого предмета, живих істот, людини: *breit – verbreitern, eisen – vereisen, dick – verdicken, dorr – verdorren, dünn – verdünnen, durst – verdursten, fein – verfeinern, faul – verfaulen*,

groß – *vergrößern*, *harsch* – *verharschen*, *hart* – *verhärten*, *klein* – *verkleinern*, *kurz* – *verkürzern*, *rau* – *verrauen*, *schmal* – *verschmälern*, *stark* – *verstärken*, *steif* – *versteifen*, *trocken* – *vertrocknen*;

– значення кольору, певного відтінку: *blass* – *verblassen*, *bleich* – *verbleichen*, *dunkel* – *verdunkeln*, *grau* – *vergrauen*, *grün* – *vergrünen*, які позначають поступову дію;

– значення оцінювання: *besser*, *elend*, *falsch*, *fleißig*, *schlecht*, *schlimm*, *schön* вносять у похідні дієслова сему інтенсифікації ознаки дії – *verbessern*, *verelenden*, *verfälschen*, *verfleißigen*, *verschlechtern*, *verschlimmern*, *verschönern*.

– значення смаку: *bitter* – *verbittern*, *matt* – *vermatten*, *sauer* – *versauern*, *süß* – *versüßen*;

– значення національних, часових відношень: *einsam* – *vereinsamen*, *ewig* – *verewigen*, *fremd* – *verfremden*, *deutsch* – *verdeutschen*, *gegenwärtig* – *vergegenwärtigen*, *langsam* – *verlangsamen*, *spät* – *verspäten*;

Префікс *ver-* виявляє семантичну валентність і до абстрактних іменників *Angst* – *ängstig* – *verängstigen*; *Geist* – *geistig* – *vergeistigen*; *Gunst* – *günstig* – *vergünstigen*; *Leben* – *lebendig* – *verlebendigen* і конкретних відіменникових прикметників *Bürger* – *bürgerlich* – *verbürgerlichen*, *Körper* – *körperlich* – *verkörperlichen*, *Mensch* – *menschlich* – *vermenschlichen*.

Тож для відприкметникових похідних дієслів із префіксом *ver-* твірними основами є прикметники зі значенням охоплення дією, інтенсифікації ознаки дії, значенням поступової дії. За основу відібрані прикметники з нульовою флексією, а також відіменникові прикметники із суфіксами *-ig*, *-lich*.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Як бачимо, префіксальне дієслово у сучасній німецькій мові вирізняється своєю семантичною структурою, зумовленою як складністю морфемного складу структури, так і вихідною багатозначністю складових морфем. Цю структуру досліджено шляхом послідовного співвіднесення значення твірної основи і похідного дієслова.

Афіксальний спосіб словотворення активно поповнює лексичний та словниковий запас німецької мови, тому перспективним видається подальше дослідження словотвірного аспекту лексикології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтар Т.Ф. До проблеми валентності мовних одиниць. *Мовознавство*. 1995. № 23. С. 17–21.
2. Клименко Н.Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 168 с.
3. Кочерган М.П. Слово і контекст: лексична сполучуваність і значення слова. Львів : Вища школа, 1980. 184 с.
4. Brinkmann H. *Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung* Düsseldorf : Verlag Schwann, 1962. 2. Aufl. 334 s.

5. Erben J. Einführung in die deutsche Wortbildungslehre. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 1993. 3., neubearb. Aufl. 182 s.
6. Harris Z.S. Methods in Structural Linguistics. Chicago : The University of Chicago Press, 1951. 384 p.
7. Helbig G., Schenkel W. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1980. 458 s.
8. Grebe P. Der semantisch-syntaktische Hof unserer Wörter. Wirkendes Wort. Düsseldorf : Schwann, 1966. S. 391–394.
9. Leisi E. Der Wortinhalt: seine Struktur im Deutschen und Englischen. Heidelberg : Quelle&Meyer, 1975. 5. Aufl. 141 s.
10. Oguj O.D. Lexikologie der deutschen Sprache. Winnyts'a : Nowa knyha, 2003. 403 s.
11. Porzig W. Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. Wortfeldforschung : zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes. Darmstadt : wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. S. 78–103.
12. Stepanowa M.D. Gerhard Helbig Wortarten und das Problem der Valenz in der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1978. 215 s.

REFERENCES

1. Hontar, T.F. (1995). Do problemy valentnosti movnykh odynyt [On the problem of valency of language units]. *Movoznavstvo*, (23), 17–21. [in Ukrainian].
2. Klymenko, N.F. (1973). Systema afiksialnoho slovotvorennya suchasnoi ukrainskoi movy [The system of affixal word formation in the modern Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Kocherhan, M.P. (1980). Slovo i kontekst: leksychna spoluchuvanist i znachennia slova [Word and context: lexical compatibility and word meaning]. Lviv: Vyscha shkola. [in Ukrainian].
4. Brinkmann, H. (1962). The German language. Form and function. Düsseldorf: Schwann Publishing House. 2nd edition. 334 p.
5. Erben, J. (1993). Introduction to German Word Formation. Berlin: Erich Schmidt Verlag. 3rd, revised edition. 182 p.
6. Harris, Z.S. (1951). Methods in Structural Linguistics. Chicago: The University of Chicago Press. 384 p.
7. Helbig, G., Schenkel, W. (1980). Dictionary of Valence and Distribution of German Verbs. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 458 p.
8. Grebe, P. The semantic-syntactic field of our words. Effective word. Düsseldorf: Schwann. P. 391–394.
9. Leisi, E. (1975). The meaning of words: their structure in German and English. Heidelberg : Quelle&Meyer. 5th ed. 141 p.
10. Oguj, O.D. (2003). Lexicology of the German language. Winnyts'a: Nowa knyha. 403 p.

11. Porzig, W. (1973). Essential semantic relationships. Word field research: on the history and theory of the linguistic field. Darmstadt: Scientific Book Society. P. 78–103.

12. Stepanowa, M.D., Helbig, G. (1978). Word classes and the problem of valency in contemporary German. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 215 p.

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого
доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 22.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.04.2026